

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ САЯСИ МӘДЕНИЕТТІҢ ЭВОЛЮЦИЯСЫ

Зулфухар ГАИПОВ*	Саяси ғылымдарының докторы, ҚР Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясы, Мемлекеттік саясат және қоғамдық қатынастар зерттеу орталығының директоры, Астана, Қазақстан, Z-lenger@mail.ru , ORCID ID: 0009-0001-8894-6719
Ергали ЕГЕМБЕРДЫ	Саяси ғылымдарының кандидаты, ҚР Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясы, Астана, Қазақстан, vergali1977@gmail.com , ORCID ID: 0009-0008-6431-5892
Мейрамкул ИСАЕВА	Психология кафедрасының докторанты, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан, isaieva1976@list.ru , ORCID ID: 0000-0002-1358-810
Нұрлан КҮНТУОВ	Мемлекеттік басқару докторанты, Қазақстан Республикасы Президенті жанындағы Мемлекеттік басқару Академиясы, Астана, Қазақстан, nurlan.kuntuov@mail.ru , ORCID ID: 0009-0004-6980-2746
Александр МАРИНОВ	Мемлекеттік басқару профессоры, әлеуметтану ғылымдарының PhD, София университеті, София, Болгария, amarinov@phls.uni-sofia.bg , ORCID ID: 0009-0008-4317-3469

Қолжазбаның редакцияға түскен күні:

30/09/2025

Қайта өңделген күні: 15/01/2026

Қабылданған күні: 16/01/2026

DOI: 10.52123/1994-2370-2026-

1634

ӨЖ 323.382

ҒТАХТК 11.15.82

Аңдатпа. Бұл мақалада Қазақстан Республикасының саяси мәдениетінің эволюциясы мен қазіргі заманғы трансформациялық процестері жан-жақты талданады. Авторитарлық және демократиялық саяси мәдениеттердің үлгілерін салыстыра отырып, ғылыми тұрғыдан негізделетін қазақстандық саяси мәдениеттің аралас сипатының мәні ашылады. Сонымен қатар, жаһандану, бұқаралық мәдениет пен ұлттық бірегейлік арасындағы өзара байланыс зерттеледі. Қазіргі Қазақстандағы сайлаушылардың саяси белсенділігінің деңгейі, азаматтық қоғам институттарының рөлі және Президенттің саяси реформаларға қатысты ұстанымы қарастырылады. Зерттеу мақсаты – Қазақстан Республикасы қоғамының саяси мәдениетінің дамуының өзекті аспектілерін сипаттау болып табылады. Зерттеудің қорытындысы бойынша, Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығы елдерінің ішінде, соның ішінде Қазақстан Республикасында да саяси мәдениеттің дамуы бірқатар қиындықтарға тап болатыны анықталды. Негізгі мәселелердің бірі – кеңестік өткеннің мұрасы, ол халықтың патерналистік күтулерін қалыптастырып, азаматтардың саяси белсенділігін төмендетті. Бұл сайлауларға пассивті қатысуға, саяси процестер туралы жеткіліксіз хабардарлыққа және демократиялық институттардың әлсіз дамуына әкеледі. Қазақстан сияқты басқа ТМД елдерінде де азаматтық қоғамның қалыптасуы баяу жүріп жатыр, азаматтар шешім қабылдау процесіне әрдайым белсенді түрде қатыспайды. Соңғы жылдардағы реформалар қарамастан, халық тарапынан мемлекеттік басқару органдарына деген сенім әлі де жоғары емес. Мұның бәрі елдегі саяси мәдениеттің жетілген түрін қалыптастыруға кедергі келтіреді, бұл демократиялық жүйенің тиімді жұмыс істеуі мен азаматтардың құқықтарын қамтамасыз етуге ықпал етеді.

Түйін сөздер: саяси мәдениет, авторитаризм, демократия, плюрализм, электорат, жаһандану, құқықтық мәдениет, реформалар.

Аннотация. В статье всесторонне анализируются эволюция политической культуры в Республике Казахстан и современные процессы её трансформации. Сравниваются модели авторитарной и демократической политической культуры, научно обосновывается смешанный характер казахстанской политической культуры. Кроме того, исследуется взаимосвязь между глобализацией, массовой культурой и национальной идентичностью. Рассматриваются уровень политической активности электората в современном Казахстане, роль институтов гражданского общества и позиции в отношении политических реформ Президента. Цель исследования – описать актуальные аспекты развития политической культуры общества в Республике

* Хат-хабарларға арналған автор: З.Гаунов, Z-lenger@mail.ru

Казахстан. Был сделан вывод, что развитие политической культуры в странах СНГ, включая Республику Казахстан, сталкивается с рядом проблем. Одной из ключевых является наследие советского прошлого, которое сформировало патерналистские ожидания населения и низкую политическую активность граждан. Это проявляется в пассивном участии избирателей в выборах, недостаточной информированности о политических процессах и слабом уровне развития демократических институтов. В Казахстане, как и в других странах СНГ, пока что медленно формируется гражданское общество, граждане не всегда активно участвуют в принятии решений. Несмотря на реформы последних лет, пока что доверие общества, граждан к органам государственного управления нельзя назвать высоким. Все это и препятствует формированию зрелой политической культуры в стране, способствующей эффективному функционированию демократии и обеспечению прав и свобод граждан.

Ключевые слова: политическая культура, авторитаризм, демократия, плюрализм, электорат, глобализация, правовая культура, реформы.

Abstract. This article provides a comprehensive analysis of the evolution of political culture in the Republic of Kazakhstan and contemporary processes of its transformation. It compares models of authoritarian and democratic political cultures, scientifically substantiating the mixed nature of Kazakhstani political culture. Additionally, it investigates the interrelation between globalization, mass culture, and national identity. The study examines the level of electoral political activity in modern Kazakhstan, the role of civil society institutions, and attitudes towards political reforms by the President. The aim of this research is to describe current aspects of the development of societal political culture in the Republic of Kazakhstan. It concludes that the development of political culture in CIS countries, including the Republic of Kazakhstan, faces several challenges. One key issue is the legacy of Soviet past which has shaped paternalistic expectations among citizens and low levels of their political engagement. This manifests itself through passive voter participation in elections, insufficient awareness about political processes, and weak development of democratic institutions. In Kazakhstan, as well as other CIS states, there is still slow formation of civil society where citizens do not always actively participate in decision-making. Despite recent reforms, public trust in state authorities remains relatively low. All these factors hinder the formation of mature political culture that would promote effective functioning of democracy and protection of rights and freedoms of citizens.

Keywords: political culture, authoritarianism, democracy, pluralism, electorate, globalization, legal culture, reforms.

Кіріспе

Саяси мәдениет ұғымын біз саяси жүйеге және оның құрамдас бөліктеріне қатысты, сондай-ақ саяси мінез-құлық үлгілеріне қатысты бағдарлар мен ұстанымдардың жүйесі ретінде қарастырамыз. Г. Алмонд пен С. Верба өз еңбектерінде: «Саяси мәдениет» термині саяси жүйеге және оның әртүрлі құрамдас бөліктеріне қатысты айрықша саяси ұстанымдарды, сонымен қатар жүйедегі жеке адамның өз рөліне қатысты ұстанымдарын білдіреді», – деп атап көрсетеді (Алмонд & Верба, 2020, 122). Саяси мәдениет саяси бағдарлардың жиынтығы ретінде, қатаң айтқанда, тек саяси әлемге де, саяси жүйені қоршаған ортаға (әлеуметтік, мәдени) да толықтай жатпайды. Саяси мәдениет саяси әлем мен оны қоршаған ортаның арасындағы қатынастарды белгілі бір деңгейде дәнекерлей отырып, әлеуметтік қатынастар саласы, мәдени нормалар мен стереотиптер және саяси үдерістер арасындағы өзара әрекеттестікті қамтамасыз етеді. Сондықтан саяси мәдениетке, мысалы, үстемдік ететін дүниетанымдық бағдарлар мен құндылықтардың ықпал етуі әбден түсінікті. Азаматтардың батыстық немесе шығыстық өркениетке жатуы да маңызды ықпал етуі мүмкін. Адамның дүниедегі орны, адамның белсенділік дәрежесінің қаншалықты қолайлы екендігі жөніндегі әртүрлі түсініктер оның саяси үдерістерге қаншалықты қатысуына, реформаторлық немесе консервативтік ұстанымдардың басым болуына ықпал ете алады. Сонымен қатар дүниетанымдық бағдарлардың өздері саяси мәдениеттің құрамдас бөлігі болып табылмайтынын және тек оған ықпал ететін факторлар ретінде қарастырылуы мүмкін екенін ескеру қажет.

Саяси мәдениет – белгілі бір қоғамда тарихи қалыптасқан саяси мінез-құлық үлгілері мен құндылықтар жүйесін білдіреді (Алмонд & Верба, 2020, 122). Ол мемлекеттің саяси жүйесінің тұрақтылығы мен тиімділігін айқындайтын маңызды факторлардың бірі болып табылады. Қазақстан Республикасы тәуелсіздік алғаннан кейін саяси мәдениеттің жаңа типін қалыптастыру жолында ауқымды өзгерістерге ұшырады. Бұл өзгерістер тек саяси институттар деңгейінде ғана емес, сонымен қатар азаматтардың саяси санасы мен саяси қатысу мәдениетінде де байқалды.

Тәуелсіздіктің бастапқы кезеңінде Қазақстанның саяси мәдениеті тоталитарлық және авторитарлық саяси мәдениеттер арасындағы өтпелі кезеңде қалыптасты. Бұл құбылыс, әрине, бұрынғы тоталитарлық жүйеден қалған мұралардың ықпалымен туындағаны саясаттанушы ғалымдар арасында кеңінен танымал. Қазіргі уақытта Қазақстанның саяси

мәдениетінің авторитарлық үлгіден демократиялық үлгіге қарай өзгергені айқын. Жалпы, саяси жүйелерде авторитарлық және демократиялық саяси мәдениеттердің екі қарама-қарсы үлгісі бар екендігі белгілі. Осыған байланысты, олардың ерекшеліктеріне тоқталуды жөн көрелік (Лузанов, 2023, 53). Авторитарлық-командалық жүйе өзінің ерекшеліктеріне сай саяси сананы қалыптастырады. Мұндай жүйенің негізгі белгілері саяси апатия мен құқықтық нигилизм, саяси-конформизм және саяси-құқықтық фетишизм болып табылады. Сонымен қатар, харизматикалық тұлғаға, яғни патернализмге негізделген қоғамның қалыптасуы, казармалық тәртіпке сүйену және жеке тұлғаның автономиясы мен егемендігінің сақталмауы да авторитарлық жүйенің айқын сипаттамаларына жатады. Бұл ретте, жүйенің аксиологиялық құқықтық оқшаулануы, әлеуметтік белсенділіктің шектелуі және қоғамдағы ресми идеология мен нақты жағдайлардың арасындағы стереотиптік алшақтық та көрініс табады (Иманалиев & Патиев, 2024, 30).

Оған қарама-қарсы, демократиялық қоғамның мәдениетінің ерекшеліктері айқындалған. Демократияның негізі - плюрализм, яғни пікір алуандығы мен әртүрліліктің болуы. Бұл жүйеде саяси биліктің негізгі органдары сайлану арқылы қалыптасады, шешім қабылдауда азшылықтың көпшілікке бағыну принципі ресми түрде мойындалады. Азаматтардың жалпыға бірдей сайлау құқығының болуы, саяси-экономикалық және рухани әртүрліліктің танылуы, сондай-ақ оппозицияны заңды және заңдылыққа сәйкес мойындау демократиялық мәдениеттің маңызды сипаттары болып табылады. Сонымен қатар, қоғамдық-саяси шешімдер қабылдаудағы жариялылық, бастамашылдық пен жауапкершілік, ақиқаттың идеологиялық үстемдігі мен діни толеранттылық демократиялық қоғамның ажырамас элементтері ретінде қабылданады (Иманалиев & Патиев, 2024, 30).

Материалдар мен әдістер

Зерттеу барысында саяси мәдениеттің теориялық негіздері мен практикалық көріністерін кешенді түрде талдау үшін ой қорыту, салыстырмалы, тарихи, жүйелік, сондай-ақ жалпығылыми талдау мен синтез әдістері пайдаланылды.

Әдебиеттік шолу

Қазіргі заманғы Қазақстанның саяси мәдениеті күрделі әрі көпқырлы сипатқа ие. Бұл ерекшелік саяси құндылықтар мен көзқарастардың кең спектрмен, сондай-ақ құндылықтық бағдарлардың әртүрлі полюстерінің болуымен айқындалады. Қазақстандық саяси мәдениетте астаналық және провинциялық электораттың қосалқы мәдениеттері арасындағы елеулі айырмашылықтар байқалады. Сонымен қатар, элиталық және бұқаралық мәдениет арасындағы қарама-қайшылықтар да маңызды факторлардың бірі болып табылады.

Сайлаушылардың саяси процестерге жоғары деңгейдегі адалдығы мен сенімі қазақстандық саяси мәдениеттің өзіндік ерекшеліктерінің бірі болып табылады. Қазақстан үшін ерекше мәнге ие мәселе – саяси субмәдениеттердің көптүрлілігі, ол ең алдымен елдің көпұлтты құрамымен тығыз байланысты. Қазақстандағы этно-ұлттық субмәдениеттердің әртүрлілігі 100-ден астам ұлт пен ұлыс өкілдерінің ұлттық сана-сезімін қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Бұл жағдай саяси процестер мен саяси мәдениеттің дамуына әсер ететін маңызды фактор ретінде қарастырылады.

Қазіргі қазақстандық саяси мәдениеттің эволюциясын талдауда 2022 жылғы наурыз айында Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаевтың халыққа арнаған Жолдауында айтылған тұжырымдары ерекше назар аудартады. Мемлекет басшысы өз жолдауында саяси мәдениеттің жаңа үлгісін қалыптастыру қажеттігін атап өтті және бұл процестің негізгі принциптерін айқындады. Президенттің пікірінше, қоғам мен мемлекет арасындағы өзара сенім мен құрметке негізделген жаңа саяси мәдениет орнату елдің тұрақты дамуының маңызды факторы болып табылады (Жаңа Қазақстан, 2022). Президент Қасым-Жомарт Тоқаев атап өткендей, саяси және экономикалық салалардағы жасанды монополияларды жою және олардың орнына ашық әрі әділ бәсекені орнату қажет. Бұл қадам қоғамдағы теңдік принциптерін нығайтып, халықтың әл-ауқатының артуына ықпал ететін шешуші фактор ретінде қарастырылады. Сонымен қатар, мемлекет азаматтардың конституциялық құқықтарын мүлтіксіз сақтау мәселесіне баса мән беріп, бұл процесті демократиялық құндылықтарды нығайту тұрғысынан қарастырады. Жолдауда айтылған идеялар саяси мәдениеттің даму бағытын айқындап, оның ашықтық, жауапкершілік және

азаматтық белсенділікке негізделген жаңа сапалық деңгейге өтуін қамтамасыз етуге бағытталғанын көрсетеді. Осылайша, қазіргі қазақстандық саяси мәдениеттің эволюциясы мемлекетті басқарудағы жаңашылдықтар мен қоғамдық келісімнің нығаюы тұрғысынан ерекше мәнге ие (Куанышбаева et al., 2024, 151). Қазақстандық саяси мәдениеттің қалыптасуы мен дамуына бірқатар маңызды факторлар әсер етеді. Олардың қатарында сыртқы және ішкі жағдайлар, мемлекет және оның институттары, бұқаралық ақпарат құралдары, діни ұйымдар, университеттер және экономикалық топтардың ықпалы бар. Бұл факторлар елдегі саяси процестердің сипатын, азаматтардың саяси өмірге қатысу деңгейін, сондай-ақ қоғамдық құндылықтар мен нормалардың қалыптасуын айқындайды. Саяси мәдениет бір мезетте қалыптаса қоятын, қысқа мерзімге арналған процесс емес. «Демократиялық фасад салу оңай, бірақ авторитарлық саяси мәдениетті жеңу әлдеқайда қиын: бұқараның «темір қолға» деген ностальгиясы, тәртіп, басқарушылардың пассивтілігі, саяси элитаның күш қолдануға, волонтаристік, көбіне иррационалды шешімдерге бейімділігі... Біз әлемді өзгерту үшін өзімізді өзгертуіміз керек» (Назарбаев, 1996, 126).

Нәтижелер

Қазақстандық саяси мәдениет екі негізгі субмәдениетке Қазақстандық саяси мәдениет екі негізгі дәстүрге негізделген: авторитарлық-этатистік және демократиялық. Авторитарлық-этатистік дәстүрлер елдің саяси жүйесіне әсер етіп, мемлекеттік институттардың басымдылығын нығайтуға ықпал етсе, демократиялық құндылықтарға негізделген бағыт қоғамда азаматтық белсенділік пен құқықтар туралы түсініктердің дамуына ықпал етеді.

Сонымен қатар, қазақстандық саяси мәдениет фрагментті сипатқа ие, бұл оның көпқырлы табиғатын және әртүрлі субмәдениеттердің (ұлттық, діни, аймақтық) ықпалын көрсетеді. Сонымен қатар, қоғамда көзқарастар мен құндылықтардың плюрализмі байқалады, бұл ұлттық бірегейлік пен діни толеранттылықты күшейтеді. Осыған орай, саяси мәдениеттің маңызды элементтері ретінде патриотизм, коллективизм, діни құндылықтардың әртүрлілігі және плюрализм аталып өтіледі. Бұл ерекшеліктер азаматтардың саяси қатысуы мен белсенділік деңгейіне де айтарлықтай әсер етеді. Мысалы, президенттік сайлау сияқты елдік деңгейдегі маңызды саяси оқиғалар кезінде азаматтардың белсенділігі айқын байқалса, күнделікті саяси өмірге қатысуы әлі де төмен деңгейде қалып отыр. Бұл құбылыс, бір жағынан, саяси мәдениеттің тарихи дамуының салдары болса, екінші жағынан, азаматтардың саяси институттарға деген сенім деңгейінің өзгеруімен байланысты.

Қорыта айтқанда, қазақстандық саяси мәдениет күрделі және көпқырлы құбылыс болып табылады. Оның дамуы мен эволюциясы қоғамдағы әлеуметтік, экономикалық және саяси үрдістермен тығыз байланыста.

Жалпы, қазіргі кездегі саяси мәдениеттегі негізгі беталысқа тоқталсақ: Қазақстан қоғамында мемлекеттің рөліне ерекше маңыз беру үрдісі сақталып келеді. Әлеуметтік өзгерістерге қарамастан, көптеген азаматтар мемлекет тарапынан жеке бастамаларды қолдау мен әрекет күтуді жөн көреді. Патернализм мен клиентелизм сияқты феномендер, бюрократияның саяси рөлінің артуы, әлеуметтік өрлеуді көбінесе мемлекеттік иерархиядағы жоғары позициялармен байланыстыру сияқты құбылыстар кеңінен таралған (Жупикова & Троянская, 2021, 893). Құқықтық мәдениеттің әлсіз деңгейі мен азаматтық қоғам институттарының жеткілікті деңгейде дамымауы да саяси мәдениетке елеулі ықпал етіп отыр. Қазіргі кездегі қазақстандық қоғамдағы электораттың саяси мәдениеті аралас типке жатады. Мұнда бір жағынан ұтымды ойлау мен белсенділікке негізделген демократиялық үлгі элементтері кездессе, екінші жағынан дәстүрлі және харизматикалық көшбасшылыққа сүйенетін патриархалдық мәдениет белгілері сақталған. Бұл эклектика қоғамда радикалды өзгерістерді қабылдауға белгілі бір кедергілер жасаса да, саяси тұрақтылықтың сақталуына оң әсерін тигізуде.

Сонымен қатар, жаһандану процесі қазақстандық қоғамға елеулі әсер етуде. Батыстық модельдер мен құндылықтар, әсіресе жеке бастамалар мен адам құқықтарының либералды қағидаттары қоғамда белсенді түрде енуде. Алайда, бұл өзгерістер ұлттық мәдениетке, дәстүрлерге және ұлттық бірегейлікке қауіп төндірмеуі тиіс. Осы тұрғыда, қазақ мәдениетінің дәстүрлі құндылықтары мен гуманистік қағидаттары жаһандық мәдениетпен үйлесімді интеграцияланудың маңызды негізін құрайды.

Жоғарыда атап өткеніміздей қазақстандық саяси мәдениет екі негізгі субмәдениеттен тұрады: авторитарлық-этатистік және демократиялық бағдарланған. Бұдан басқа, ол фрагменттік сипатқа ие, көптеген саяси субмәдениеттердің (оның ішінде ұлттық) болуымен, көзқарастардың плюрализмімен ерекшеленеді. Оған еліміздегі басты екі конфессияның - ислам мен православтық хритсиандықтың негіздерінде жатқан толеранттық пен патриотизм, ұжымдық сияқты құндылықтардың жетекші рөлге ие болуы да әсер етеді. Құндылықтар плюрализмінің менталитеті тән, азаматтардың қалыптасқан саяси бағдарлары, мысалы, Қазақстан Республикасы Президентінің сайлауы сияқты, саясатқа күнделікті қатысуы әлсіз болатын тағдырлы сайлауға азаматтардың белсенді қатысуы. Қазақстан қоғамында саяси мәдениеттің ерекшеліктері халықтың саяси процестерге тартылу деңгейінің төмендігімен және олардың негізінен материалдық және жеке мәселелерін шешуге басымдық беруімен сипатталады. Қазақстандықтардың саяси-мәдени бағдарлары арасында мемлекеттіліктің маңыздылығын ерекше атап өтуге болады. Қоғамдық саладан біршама оқшауланғанына қарамастан, халықтың айтарлықтай бөлігі мемлекеттік институттардан белсенді іс-әрекет күтуді жалғастыруда, бұл саяси патернализмнің сақталуына ықпал етеді. Саяси жүйеде бюрократияның рөлі артып, саяси қатынастарда патернализм мен клиентелизмнің басымдылығы байқалады. Бұл жағдай азаматтардың әлеуметтік мобильділігінің көбінесе жеке еңбек нәтижесіне емес, мемлекеттік иерархиядағы жоғары лауазымдарға қол жеткізуіне және саясаттағы ықпалын арттыруға тәуелді болуына әкеледі. Осыған байланысты қоғамда әлеуметтік өрлеудің саяси және әкімшілік тетіктері арқылы жүзеге асырылу үрдісі күшейе түсуде. Билік элиталары мен халық арасындағы өркениетті диалогтың болмауы, құқықтық мәдениеттің әлсіздігі және азаматтардың құқықтық санасының жеткілікті деңгейде қалыптаспауы қоғамдық қатынастардың дамуын тежейтін негізгі факторлардың бірі ретінде қарастырылады. Бұл жағдай саяси институттардың тиімділігіне, азаматтық қоғамның қалыптасуына және демократиялық құндылықтардың орнығуына кері әсерін тигізеді. Қазақстандық элитаның құқықтық мәдениетінің деңгейі саяси институттардың тұрақтылығына, олардың тиімді қызмет етуіне және құқықтық мемлекеттің қағидаттарын сақтауына тікелей әсер етеді. Бұл элиталар арасындағы мүдделер тепе-теңдігін қамтамасыз етуге, әлеуметтік және саяси қақтығыстардың алдын алуға мүмкіндік береді. Осылайша, құқықтық және саяси мәдениеттің жеткілікті деңгейде дамуы билік құрылымдарының тұрақтылығын қамтамасыз ететін және қоғамның жалпы саяси даму динамикасын айқындайтын негізгі факторлардың бірі болып табылады. Қазіргі кездегі қазақстандық электораттың саяси мәдениеті - аралас типке жатады және оны мынадай белгілеріне қарап анықтауға болады:

а) қоғам мен жеке адамның таңдау проблемасын шешуде ұтымды бастауы арқылы белсенділік үлгісіндегі саяси мәдениеттің элементтері бар (олар Қазақстан Республикасы Парламентінің Мәжілісіне сайлау кезінде өзін сезінді);

б) харизмаға ие және көбінесе қоғамдық пікірде саяси көшбасшылық имиджін қалыптастыратын ақпараттық технологиялар насихаттайтын, көшбасшыға сенімге тән патриархалдық саяси мәдениеттің ықпалы;

в) дәстүр бойынша дауыс беретін сайлаушылардың бір бөлігі авторитарлық үлгідегі саяси мәдениеттің ықпалында болуы (Валиева, 2024, 40).

Саяси мәдениеттің эклектикалығы қоғамдық және әлеуметтік-экономикалық салалардағы өзгерістердің радикалды әдістерінен бас тарту үрдісін бекітуге кедергі келтірген жоқ. Қазақстандықтардың жоғары білім деңгейі, сондай-ақ олардың саяси өмірдегі ұжымдық мінез-құлқы мен бағдарлары азаматтардың саясатқа саналы және сындарлы қатысуына қолайлы алғышарттар қалыптастырады.

Қоғамдық-саяси тәжірибеде демократиялық сайлау институттарының барлық деңгейде орнығуы айқын көрінеді. Бұл процесс құқықтық салада және қоғамдық сана деңгейінде сайлау өткізудің негізгі шарттарын – оның міндеттілігін, алмастырылмайтындығын, өткізу тәртібін, іске асыру тетігін және рәсімдерін бекітуді қамтиды. Мұндай институционалдандыру, бір жағынан,

азаматтық саяси мәдениеттің қалыптасуына шешуші ықпал етсе, екінші жағынан, қазақстандық мемлекеттіліктің жаңғыруын қамтамасыз етеді.

Қазақстандық мемлекеттілікті үдемелі жаңғырту және қазақстандық қоғамның тұрақты дамуы үшін электораттың осындай саяси мәдениетінің қалыптасуы маңызды фактор болып табылады. Қазақстан электоратының саяси мәдениеті өзінің негізгі көріністерінде саяси шектен шығуларды жоққа шығарып, теңгерімді және ұстамды сипатқа ие. Қоғам әртүрлі мәдени нормаларға, дәстүрлерге және өркениет үлгілеріне негізделуі мүмкін, алайда оның дамуы адами қоғамның барлық типтері үшін ортақ негізгі қызметтік тетіктер мен қағидаттарға сәйкес жүзеге асады. Басқаша айтқанда, қоғам белгілі бір тарихи кезеңде өзіне барынша қолайлы деп санайтын даму моделіне ұмтылады. Бұл ретте негізгі мәселе – жаңа жағдайларға бейімделу механизмдері мен өзгерістердің қарқыны.

Қазіргі кезеңде ұтымды ойлау мен ғылыми зерттеулерге деген ұмтылыс қоғамда тиісті өзгерістер жүргізуге мүмкіндік беріп, нарықтық жағдайларда әлеуметтік прогрестің негізін қалайды. Онымен қоса, жинақталған білім көлемі артып, қоғамдық процестер мен технологиялық прогрестің қарқыны күрт жеделдеуде. Бұл үрдістер болашақта қоғамның бірегейленуінің негізіне айналуы мүмкін, ал қазіргі уақытта байқалып отырған жаһандану процестері осы кең ауқымды өзгерістердің бастапқы кезеңін білдіреді.

Рационализм мен гуманизм қандай да бір жеке тұлға немесе қоғам тарапынан жасалған өнертабыс емес, керісінше, олар қоғамдық дамудың ажырамас серігі болып табылады. Сондықтан оларды Батыс өркениетінің ерекше жетістігі деп қарастыру дұрыс емес. Батыс ең алдымен «қазіргі заманғы жағдайға» жетіп, қоғамның қарқынды даму жолына түсті.

Айта кету керек, біз Батыстың идеясы деп санайтын жеке адамның еркіндігі шын мәнінде әмбебап құндылық болып табылады. Ол әрбір мәдениет пен өркениетке тән сипатқа ие.

Дегенмен, өркениеттер мен мәдениеттер арасындағы келіспеушіліктердің туындау себептері неде? Бұл тұрғыда ең алдымен өркениеттер арасындағы диалогтың тиімділігін арттыру қажеттілігі туындайды, өйткені көптеген жағдайларда келіспеушіліктер өзге мәдени үлгіні қабылдамауға негізделеді.

Жақын терминдер болғанымен, қоғамды вестернизациялау мен оны жетілдіру ұғымдары мағыналық жағынан ерекшеленеді. Олардың арасындағы негізгі айырмашылық даму көрсеткіштерінің өсу деңгейімен анықталады. Вестернизация сыртқы мәдени үлгілерді қабылдауды білдірсе, қоғамды жетілдіру оның ішкі әлеуетін дамытуға бағытталған көпқырлы процесс болып табылады (Нысанбаев & Сыроежкин, 2015, 54). Мысал ретінде Шығыс елдеріндегі қазіргі бұқаралық мәдениетті қарастырайық. Батыс қоғамында бұқаралық мәдениеттің қалыптасуы нарықтық қатынастардың ықпалымен жүзеге асқан, оның негізгі мақсаты – пайда табу және коммерцияландыру. Осыған байланысты тауарлық мәдениет дәстүрлі мәдениеттен айтарлықтай ерекшеленеді, ал оның тұтынушылық сипатына сын тұрғысынан қарау бұл құбылысты толық мағынада мәдениет ретінде қарастыруға мүмкіндік бермейді (Алишеров & Төлен, 2024, 103). Дәстүрлі қазақ қоғамында мәдениет ешқашан тауарлық сипатта қабылданбаған, керісінше, ол ұлттық құндылықтардың ажырамас бөлігі ретінде қарастырылған. Дәстүрлі қоғамда мәдениет қасиетті және киелі құбылыс ретінде қабылданған. Бұл көзқарас белгілі бір дәрежеде мифологиялық сипатқа ие болғанымен, ол қазіргі кезеңде де өзектілігін жоғалтпай, қоғамдық ұйымдар мен әлеуметтік институттар арқылы жаңғыртылып отырады.

Батыстық бұқаралық мәдениет – негізінен тауарлық мәдениет, сондықтан ол таралу үдерісінде экономикалық пайда алуға бағытталған және коммерциялық тетіктер арқылы басқа елдерге белсенді түрде енгізіледі (Нысанбаев & Сыроежкин, 2015, 55). Сонымен қатар, батыстық бұқаралық мәдениеттің таралуының тағы бір маңызды факторы – адамдардың жаңашылдыққа ұмтылысы және сирек кездесетін мәдени элементтерге қызығушылығы. Бұл үрдіс сәндік сипатқа ие болып, мәдени алмасудың бір формасы ретінде көрініс табады.

Сондықтан бұқаралық мәдениеттің дамушы елдерге жедел енгізілуі заңды құбылыс болып табылады. Бұқаралық мәдениеттің өзіндік ерекшеліктері бар, олардың ішінде әмбебаптық және кең таралуға бейімделу қабілеті ерекше мәнге ие. Бұл қасиеттер жаһанданудың және қазіргі өркениеттер арасындағы тиімді диалогты қалыптастырудың негізгі тетіктерінің бірі ретінде қарастырылады.

Бұқаралық мәдениет әлем туралы ақпарат беріп, бізге бұрын түсініксіз немесе бөтен болып көрінетін өмір салтын таныстырады, сондай-ақ әртүрлі мәдениет өкілдері арасындағы өзара түсіністікті нығайтуға ықпал етеді. Оның мазмұны қарапайым әрі табиғи, алайда оның негізінен батыстық үлгілерге сүйенуі белгілі бір күмән тудырады. Дегенмен, жаһандану процесінің одан әрі дамуы бұл сипаттың біртіндеп әлсіреуіне алып келеді. Болашақта бұқаралық мәдениеттің туындыларында азиялық және шығыстық мәдени ерекшеліктердің кеңірек көрініс табуы ықтимал. Шығыстың рухани мәдениеті Батыс мәдениетінен кем түспейді, тіпті оның дүниетанымдық негізі мен әмбебаптық сипаты тұрғысынан алғанда, діни-философиялық ұғымдар аясында ерекше артықшылыққа ие болуы мүмкін. Бұл үрдіс Шығыс және Азия философиясына деген әлемдік қызығушылықтың артуымен байланысты (Омирзакова & Иманбекова, 2024, 93). Қазіргі кезеңде жаһандық қауымдастық үшін ортақ өмір сүру кеңістігін қабылдау және ұғыну мәселесі маңызды болып отыр, бұл мәдени өзара әрекеттестікті жаңа деңгейге көтеруді талап етеді. Батыс өркениетінің ықпалымен қалыптасқан қоршаған ортаға тұтынушылық көзқарас, өмірді сақтау мен технологиялық даму идеялары белгілі бір қауіптер тудыруы мүмкін. Бұл ұстаным табиғи ресурстарды шамадан тыс пайдалануға және экологиялық тепе-теңдіктің бұзылуына алып келеді. Ал Шығыс философиясының қағидаттары мұндай тұжырымдамаларды қолдамайды, керісінше, әрбір адамның өмір сүру құндылығы мен табиғатпен үйлесімділікті алдыңғы қатарға қояды. Осы тұрғыдан алғанда, зорлық-зомбылықтың жоқтығы экологиялық сананың негізгі ұстанымы ретінде қарастырылуы тиіс (Шайкемелев et al., 2022).

Өркениеттердің дамуы, олардың бір-біріне жақындасуы және өзара диалогтың ашықтығы олардың даму деңгейіне тікелей байланысты. Бұрынғы тоталитарлық қоғамдық құрылымдар диалогқа бағдарланбаған, өйткені олардың негізінде жабықтық пен консерватизм принциптері жатыр. Дегенмен, соңғы жылдары қоғамдық жүйелердің ашықтық пен дамуға ұмтылуы өркениеттер арасындағы шекаралардың біртіндеп жойылуына және өзара әрекеттестіктің жаңа деңгейге көтерілуіне ықпал етуде. Бұл үрдіс жаһандану жағдайында мәдениеттер мен өркениеттер арасындағы қарым-қатынастардың жаңа сапалық кезеңге өтуін қамтамасыз етеді. Жаһандану үдерісінің негізгі бастамашылары әлемдік держава болып табылатын елдер екені анық. Бұл құбылыстың жаһандық деңгейде дамуы тарихи заңдылыққа сәйкес келеді, сондықтан оны толықтай болдырмау мүмкін емес. Осыған байланысты, жаһанданудың жағымды жақтарын тиімді пайдалана отырып, оның ықтимал теріс салдарларынан қорғану маңызды міндет болып табылады. Бұл тұрғыда тыныс-тіршіліктің барлық салаларына сәйкес келетін жаңа технологиялар мен инновациялар оң нәтиже беріп, прогрестің негізіне айналады. Жалпыадамзаттық құндылықтар бүкіл адамзаттың ортақ игілігі болып табылады және олар қазақ мәдениетіне де жат емес. Ата-бабаларымыздың өмірін зерделей отырып, жалпыадамзаттық құндылықтар арасында білім алудың ерекше маңыздылығын түсіну қажет. Қазақ мәдениеті мен дәстүрлерінде бүкіл адамзатқа үлгі бола алатын көптеген құндылықтар сақталған, және бұл – мақтануға тұрарлық жайт. Дегенмен, кейбір зерттеушілер мен саясаттанушылар, соның ішінде Ресей мен Батыс елдерінің және тіпті біздің елдің өкілдері, қазақ халқының тарихы мен мәдениетін бұрмалап, оны артта қалған немесе жабайы қоғам ретінде сипаттауға тырысады (Сатыбалды, 2020, 115). Алайда, шын мәнінде, қазақ халқы жаһанданушылар ұсынған жалпыадамзаттық құндылықтардың қалыптасуына айтарлықтай үлес қосқан халықтардың бірі болып табылады. XXI ғасырда ғылыми зерттеулер мен жаңалықтардың саны күрт артып, білім мен технологиялар саласында шексіз мүмкіндіктер ашылды, бұл өз кезегінде мәдениеттердің өзара ықпалдасуын одан әрі жеделдетуде. Қазақстандық ғалымдардың жаңа технологиялар мен техниканы әзірлеуге бағытталған зерттеулері және олардың халық игілігі үшін қолданылуы елдің ғылыми және инновациялық дамуының маңызды аспектісі болып табылады. Сонымен қатар, Қазақстанның Ресей және Қытай сияқты ірі көршілерімен тарихи ортақтығы, сондай-ақ Орталық Азия елдерімен тығыз туыстық байланыстары ғылыми ынтымақтастықтың негізін қалыптастыруы тиіс. Бұл өзара әрекеттестікті нығайту және дамыту аймақтық интеграцияның стратегиялық бағыттарының бірі ретінде қарастырылуы қажет.

Қазақстан үшін Батыстың ғылымы, білімі, техникасы, технологиялары мен инвестициялары ерекше маңызға ие. Жаһанданудың бір түрі ретінде қарастырылатын вестернизация тек технологиялық және өндірістік жаңашылдықтарды қабылдаумен шектелмейді. Ол, сонымен қатар, әлеуметтік-мәдени өзгерістердің кешенін қамтиды. Бұған

саяси-демократиялық құрылым, адам құқықтарының стандарттары, жеке тұлғаның дамуын қамтамасыз ететін қоғамдық тәртіптің либералдық үлгісі, діни және этникалық төзімділік секілді қағидаттар жатады. Дегенмен, Азия елдерінің көпшілігі батыстық ықпалды ұлттық бірегейлікпен үйлестірудің тиімді жолдарын іздестіруде. Бұл тұрғыда Жапонияның тәжірибесі ерекше назар аударады, себебі ол батыстық технологиялар мен басқару үлгілерін қабылдай отырып, дәстүрлі ұлттық мәдениетін сақтап қалуға қол жеткізген санаулы мемлекеттердің бірі болып табылады. Мұндай модельді қолдану басқа азиялық елдер үшін де маңызды бағыттардың бірі бола алады. Қазіргі кезеңде батыстану үрдістері мен батыстық модельдерді қабылдау қоғамда зайырлы және дәстүрлі құндылықтарды жақтаушылар арасындағы қайшылықтарды күшейтуде. Батыс өркениетінің негізінде таңдау еркіндігі мен жеке бас бостандығы идеялары жатыр. Адам құқықтары тұжырымдамасы Батыс өркениетінің ежелгі Грециядан алған негізгі идеяларының бірі болып табылады. Қазіргі өркениеттер мен мәдениеттер арасындағы өзара байланыс пен диалог адамның рухани дамуы мен өркениеттік дамудың үйлесімді моделін қалыптастыруға негізделеді. Алайда, негізгі келіспеушіліктердің бірі – өзара түсіністікке ұмтылу мен өркениеттердің сәйкестігі арасындағы қайшылық болып табылады. Бұл пікірталас батыс мәдениетінің ықпалы жергілікті мәдениеттердің өзіндік ерекшеліктерін жоюы мүмкін деген алаңдаушылықпен байланысты.

Қазақстан Республикасы Президенті жанындағы Қазақстан стратегиялық зерттеулер институты халықтың мемлекеттік органдар мен саяси институттарға көзқарасына қатысты қоғамдық пікірді үнемі бақылап, зерттеп отырады. Соңғы бес жылда қоғамдық пікірді зерттеу келесі нәтижелерді берді (1-кесте):

1-кесте – Қазақстан Республикасы халқының мемлекеттік органдар мен саяси институттарға қатысты қоғамдық пікірді зерттеу нәтижелері (сенім деңгейі), %

Жылдар	Мемлекеттік органдар мен саяси институттарға сенім					
	Қазақстан Республикасының Президенті	Қазақстан Республикасының Үкіметі	Қазақстан Республикасының Парламенті	Қазақстан Республикасының әкімдіктері	Жергілікті өзін-өзі басқару органдары	Сайлау институты
2021	68%	55%	48%	41%	42%	47%
2022	81%	58%	50%	44%	43%	50%
2023	73%	59%	52%	45%	43%	52%
2024	75%	62%	54%	45%	44%	53%
2025	77%	63%	56%	46%	44%	53%

Дереккөз: Қазақстан стратегиялық зерттеулер институтының ақпараты негізінде автор құрастырған (KISS, 2025)

Ұсынылған кестені талдау Қазақстан Республикасындағы негізгі мемлекеттік органдар мен саяси институттарға деген қоғамдық сенім деңгейінің оң үрдісін көрсетеді. Ең айтарлықтай өсім ел президентінде байқалады: 2021 жылғы 68%-дан 2025 жылы 77%-ға дейін. Сонымен қатар, үкімет пен парламентке деген сенімнің біртіндеп, бірақ онша байқалмаса да, артуы байқалады. Әкімдіктер мен жергілікті басқару органдарының жұмысына қанағаттанушылық салыстырмалы түрде тұрақты болып қала береді, аздап өсім байқалады. Сайлауға келетін болсақ, сенім деңгейі тұрақты түрде өсіп, 2025 жылға қарай 53%-ға жетеді. Дегенмен, сенімнің жалпы өсуі жеке институттарды қабылдаудағы айырмашылықтармен қатар жүреді, бұл халық арасында мемлекеттік құрылымдардың беделін нығайтудың біркелкі емес процесін көрсетеді.

Соңғы 5 жылдағы Қазақстан Республикасындағы сайлауға сайлаушылардың қатысуы туралы деректерге сүйене отырып, келесі диаграмманы құруға болады (1-сурет):

1-сурет. 2021–2025 жылдардағы сайлаулар мен референдумдардағы сайлаушылардың қатысуындағы өзгерістер

Дереккөз: Қазақстан стратегиялық зерттеулер институтының ақпараты негізінде автор құрастырған (KISS, 2025)

Бұл деректер соңғы жылдардағы негізгі үрдісті көрсетеді: Қазақстандағы сайлаушылардың қатысуы саяси ықпалмен және дауыс беру деңгейімен тікелей байланысты, жеке билік пен жүйелік өзгерістерге байланысты ұлттық іс-шаралар кезінде шыңына жетеді (2022 жылғы президент сайлауы – 69,94%, конституциялық референдум – 68,05%). Кезекті парламент сайлауы кезінде ол айтарлықтай төмен (2023 жылы 54,19%). Сонымен қатар, жергілікті және өте өзекті дауыстар (әкім сайлауы, атом электр станциясы бойынша референдум) орташа есеппен шамамен 63% деңгейде тұрақтанады, бұл азаматтардың жергілікті басқару мәселелеріне және нақты стратегиялық жобаларға деген тұрақты, бірақ аз жұмылдырылған қызығушылығын көрсетеді. Жалпы алғанда, саяси процестерге сенім мен қоғамның қатысуы туралы қарастырылған деректер Қазақстандағы саяси мәдениеттің өсуі мен дамуын көрсетеді.

Талқылау

Кез келген мәдени жүйенің негізінде адам бостандығы идеясы жатыр. Бұл ұстаным мәдени дамудың әмбебап қағидаттарының бірі ретінде қарастырылады және қоғамның эволюциялық дамуында маңызды рөл атқарады.

Бірінші себеп – этикалық өлшем. Бұл үрдістер келесі қағидаттармен ұштасады: әрбір адамның өз тағдырын таңдау құқығы, қабілеттері мен білімдерін дамыту еркіндігі, зорлық-зомбылыққа қарсы тұру және басқа да гуманистік ұстанымдар. Бостандық қағидаларына қайшы келу – жеке тұлғаның өз болмысына қарсы шығуы, нәтижесінде оның өмірлік құндылықтарын теріске шығаруға алып келеді. Осы тұрғыдан алғанда, жеке тұлғаның еркіндігі мен құқықтарын сақтау өркениетті дамытудың басты негіздерінің бірі болып табылады.

Екінші себеп – қоғамдық даму қажеттілігі. Қазіргі уақытта өркениеттер қақтығысы нақты шындыққа айналуда. Бұл қақтығыстар экономика, саясат, мәдениет, идеология, әскери сала және басқа да қоғамдық өмірдің маңызды бағыттарында көрініс табуда. Дегенмен, олардың ең айқын көрінісі саяси процестерден байқалады. Қақтығысушы блоктар арасындағы идеологиялық күрестің негізгі мақсаты – үстемдікке ұмтылу және саяси-экономикалық бәсекелестікте жеңіске жету.

Осыған байланысты, өркениеттер арасындағы диалог пен өзара түсіністікке негізделген даму жолын іздестіру жаһандық тұрақтылықты қамтамасыз етудің маңызды шарты болып табылады.

Сэмюэл Хантингтонның «Өркениеттер қақтығысы» теориясымен толық келісуге де, оған күмәнмен қарауға да болады. Өркениеттер арасындағы қарама-қайшылықтар тарихи

процестердің ажырамас бөлігі болғанымен, бұл қақтығыстар өркениеттердің өзара күресі емес, көбінесе идеологиялар мен әлеуметтік жүйелер арасындағы қақтығыстар ретінде сипатталуы мүмкін. Мұндай қарама-қайшылықтарды әскери қақтығыс деңгейіне көтермей, оларды «қарусыз соғыс» деп атауға болады, өйткені олар экономикалық, мәдени және ақпараттық ықпал ету құралдары арқылы жүргізіледі. Хантингтон атап өткендей, әр соғыстың өз заңдылықтары бар. Тарих көрсеткендей, соғыстар көбіне технологиялық және экономикалық ілгерілеудің қозғаушы күші болды. Бұл үрдіс заманауи қақтығыстарда да байқалады: саяси, экономикалық және идеологиялық бәсекелестік жағдайында барлық қолжетімді ресурстар мен мүмкіндіктер пайдаланылады (Хантингтон, 2003, 15). Осындай «қарусыз соғыс» жағдайында басты рөл белсенді және еркін тұлғаға тиесілі. Ақпараттық және технологиялық қоғамда жеке адамның сыни ойлауы, бейімделу қабілеті және белсенді азаматтық ұстанымы шешуші мәнге ие. Демек, өркениеттердің қарама-қайшылықтарын диалог пен ынтымақтастық арқылы жеңу – қазіргі заманның басты міндеттерінің бірі. Мемлекет басшысы бұл мәселенің маңыздылығын ерекше атап өтіп: «Кейбір саясаткерлердің жауапсыз мәлімдемесін өздеріңіз оқып жатырсыздар, олар түрлі арандатушыларға дем беруде. Біздің алдымызда үш айрық жол тұр: құлдырау, тоқырау немесе өрлеу. Біз әрдайым өрлеуді таңдаймыз» (*Жаңа Қазақстан*, 2022) деген болатын.

Ұлттық құрылтайдың Атырауда өтуі – мемлекеттің ұлттық бірегейлікті сақтау және нығайту бағытындағы маңызды қадамдарының бірі. Үшінші мыңжылдықта жаһандану үдерістері күшейіп, мемлекеттердің қаржылық және ақпараттық ағындары шекаралар арқылы еркін қозғалу мүмкіндігіне ие болуда. Мұндай жағдайда әрбір ұлт өзінің тарихи жадын, ұлттық бірегейлігін, ойлау жүйесін, дүниетанымын, менталитетін және ана тілін сақтау қажеттілігімен бетпе-бет келеді. Сонымен қатар, бұл процестер тек оқшауланумен шектелмей, өзге мәдениеттермен өзара байланыс орнату арқылы дамуды талап етеді. Осылайша, жаһандану жағдайында ұлттық өзіндік ерекшелікті сақтау мен халықаралық ынтымақтастықты үйлестіру – заманауи қоғам алдында тұрған маңызды міндеттердің бірі. Қазіргі уақытта ағылшын тілінің кеңінен енгізілуі ұлттық мәдениеттің жаһандық мәдениетпен ықпалдасуына әсер етуде. Бұл үдеріс тек тілдік өзгерістермен шектелмей, экономикалық, саяси және мәдени салаларда да көрініс табуда. Американдық доллардың әлемдік валютаға айналуы, Батыстың бұқаралық мәдениетінің күнделікті өмірге енуі, сондай-ақ либералдық-демократиялық басқару моделінің көптеген елдерде орнығуы – жаһандану үдерістерінің негізгі белгілері.

Осындай жағдайларда әлемдік ақпараттық кеңістіктің кеңеюі, соның ішінде тілдік және мәдени ықпалдастықтың артуы, қазақ халқының және Қазақстанда өмір сүретін басқа этностардың дәстүрлі мәдениетін сақтауды өзекті мәселелердің біріне айналдырады. Бұл процестерге бейімделу үшін ұлттық мәдениетті жаһандық кеңістікке лайықты түрде интеграциялау, оның бірегейлігін сақтай отырып дамыту және ұлттық құндылықтарды жаңа формада жаңғырту маңызды. Қазіргі өркениеттер мен мәдениеттер арасындағы өзара байланыс пен диалог адамның рухани дамуы мен өркениеттік дамудың үйлесімді моделін қалыптастыруға негізделеді. Алайда, негізгі келіспеушіліктердің бірі – өзара түсіністікке ұмтылу мен өркениеттердің сәйкестігі арасындағы қайшылық болып табылады. Бұл пікірталас батыс мәдениетінің ықпалы жергілікті мәдениеттердің өзіндік ерекшеліктерін жоюы мүмкін деген алаңдаушылықпен байланысты. Кез келген мәдени жүйенің негізінде адам бостандығы идеясы жатыр. Бұл ұстаным мәдени дамудың әмбебап қағидаттарының бірі ретінде қарастырылады және қоғамның эволюциялық дамуында маңызды рөл атқарады.

Бірінші себеп – этикалық өлшем. Бұл үрдістер келесі қағидаттармен ұштасады: әрбір адамның өз тағдырын таңдау құқығы, қабілеттері мен білімдерін дамыту еркіндігі, зорлық-зомбылыққа қарсы тұру және басқа да гуманистік ұстанымдар. Бостандық қағидаларына қайшы келу – жеке тұлғаның өз болмысына қарсы шығуы, нәтижесінде оның өмірлік құндылықтарын теріске шығаруға алып келеді. Осы тұрғыдан алғанда, жеке тұлғаның еркіндігі мен құқықтарын сақтау өркениетті дамытудың басты негіздерінің бірі болып табылады.

Екінші себеп – қоғамдық даму қажеттілігі. Қазіргі уақытта өркениеттер қақтығысы нақты шындыққа айналуда. Бұл қақтығыстар экономика, саясат, мәдениет, идеология, әскери сала және басқа да қоғамдық өмірдің маңызды бағыттарында көрініс табуда. Дегенмен, олардың ең айқын көрінісі саяси процестерден байқалады. Қақтығысушы блоктар арасындағы

идеологиялық күрестің негізгі мақсаты – үстемдікке ұмтылу және саяси-экономикалық бәсекелестікте жеңіске жету.

Осындай «қарусыз соғыс» жағдайында басты рөл белсенді және еркін тұлғаға тиесілі. Ақпараттық және технологиялық қоғамда жеке адамның сыни ойлауы, бейімделу қабілеті және белсенді азаматтық ұстанымы шешуші мәнге ие. Демек, өркениеттердің қарама-қайшылықтарын диалог пен ынтымақтастық арқылы жеңу – қазіргі заманның басты міндеттерінің бірі.

Ұлттық құрылтайдың Атырауда өтуі – мемлекеттің ұлттық бірегейлікті сақтау және нығайту бағытындағы маңызды қадамдарының бірі. Үшінші мыңжылдықта жаһандану үдерістері күшейіп, мемлекеттердің қаржылық және ақпараттық ағындары шекаралар арқылы еркін қозғалу мүмкіндігіне ие болуда. Мұндай жағдайда әрбір ұлт өзінің тарихи жадын, ұлттық бірегейлігін, ойлау жүйесін, дүниетанымын, менталитетін және ана тілін сақтау қажеттілігімен бетпе-бет келеді. Сонымен қатар, бұл процестер тек оқшауланумен шектелмей, өзге мәдениеттермен өзара байланыс орнату арқылы дамуды талап етеді. Осылайша, жаһандану жағдайында ұлттық өзіндік ерекшелікті сақтау мен халықаралық ынтымақтастықты үйлестіру – заманауи қоғам алдында тұрған маңызды міндеттердің бірі.

Қазіргі уақытта ағылшын тілінің кеңінен енгізілуі ұлттық мәдениеттің жаһандық мәдениетпен ықпалдасуына әсер етуде. Бұл үдеріс тек тілдік өзгерістермен шектелмей, экономикалық, саяси және мәдени салаларда да көрініс табууда. Батыстың бұқаралық мәдениетінің күнделікті өмірге енуі, сондай-ақ либералдық-демократиялық басқару моделінің көптеген елдерде орнығуы – жаһандану үдерістерінің негізгі белгілері. Осындай жағдайларда әлемдік ақпараттық кеңістіктің кеңеюі, соның ішінде тілдік және мәдени ықпалдастықтың артуы, қазақ халқының және Қазақстанда өмір сүретін басқа этностардың дәстүрлі мәдениетін сақтауды өзекті мәселелердің біріне айналдырады. Бұл процестерге бейімделу үшін ұлттық мәдениетті жаһандық кеңістікке лайықты түрде интеграциялау, оның бірегейлігін сақтай отырып дамыту және ұлттық құндылықтарды жаңа формада жаңғырту маңызды.

Қорытынды

Қазіргі заманғы Қазақстанның саяси мәдениеті күрделі әрі көпқырлы сипатқа ие. Бұл ерекшелік саяси құндылықтар мен көзқарастардың кең спектрімен, сондай-ақ құндылықтық бағдарлардың әртүрлі полюстерінің болуымен айқындалады. Қазақстандық саяси мәдениетте астаналық және провинциялық электораттың қосалқы мәдениеттері арасындағы елеулі айырмашылықтар байқалады. Сонымен қатар, элиталық және бұқаралық мәдениет арасындағы қарама-қайшылықтар да маңызды факторлардың бірі болып табылады.

Сайлаушылардың саяси процестерге жоғары деңгейдегі адалдығы мен сенімі қазақстандық саяси мәдениеттің өзіндік ерекшеліктерінің бірі болып табылады. Қазақстан үшін ерекше мәнге ие мәселе – саяси субмәдениеттердің көптүрлілігі, ол ең алдымен елдің көпұлтты құрамымен тығыз байланысты. Қазақстандағы этно-ұлттық субмәдениеттердің әртүрлілігі 100-ден астам ұлт пен ұлыс өкілдерінің ұлттық сана-сезімін қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Бұл жағдай саяси процестер мен саяси мәдениеттің дамуына әсер ететін маңызды фактор ретінде қарастырылады.

Қазақстандық саяси мәдениет фрагментті сипатқа ие, бұл оның көпқырлы табиғатын және әртүрлі субмәдениеттердің (ұлттық, діни, аймақтық) ықпалын көрсетеді. Сонымен қатар, қоғамда көзқарастар мен құндылықтардың плюрализмі байқалады, бұл ұлттық бірегейлік пен діни толеранттылықты күшейтеді. Осыған орай, саяси мәдениеттің маңызды элементтері ретінде патриотизм, коллективизм, діни құндылықтардың әртүрлілігі және плюрализм аталып өтіледі. Бұл ерекшеліктер азаматтардың саяси қатысуы мен белсенділік деңгейіне де айтарлықтай әсер етеді. Мысалы, президенттік сайлау сияқты елдік деңгейдегі маңызды саяси оқиғалар кезінде азаматтардың белсенділігі айқын байқалса, күнделікті саяси өмірге қатысуы әлі де төмен деңгейде қалып отыр. Бұл құбылыс, бір жағынан, саяси мәдениеттің тарихи дамуының салдары болса, екінші жағынан, азаматтардың саяси институттарға деген сенім деңгейінің өзгеруімен байланысты.

Қорыта айтқанда, қазақстандық саяси мәдениет күрделі және көпқырлы құбылыс болып табылады. Оның дамуы мен эволюциясы қоғамдағы әлеуметтік, экономикалық және

саяси үрдістермен тығыз байланыста.

Әдебиеттер тізімі

- Алишерова, А., & Төлен, Ж. (2024). Понятие политической культуры и ее теоретико-концептуальный аспект. *Адам әлемі*, 101(3), 102–112. <https://doi.org/10.48010/aa.v101i3.624>
- Алмонд, Г. & Верба, С. (2020). Гражданская культура. Политические установки и демократия в пяти странах: перевод Е.Г. Гендель. Социум.
- Белоус, В. (2021). Политическая культура или культура политики?: Полемические заметки на хрестоматийную тему. *Политическая экспертиза: ПОЛИТЭКС*, 17(2), 118–134. <https://doi.org/10.21638/spbu23.2021.201>
- Валиева, Д. (2024). Политическая культура: систематический обзор типов и компонентов. *World of Dede Korkud*, 6, 38-45. <https://doi.org/10.36719/2791-3732/8/38-45>.
- Жупикова, О.С., & Троянская, М.А. (2021). Политическая культура: понятие, характеристика, роль в развитии общества. *Экономика и социум*, 4-1 (83), 892-894.
- Иманалиев, К.К. & Патиев, Н.М. (2024). Теоретические основы политической культуры. *Международный журнал гуманитарных и естественных наук*, 9-3 (96), 30-32. <https://doi.org/10.24412/2500-1000-2024-9-3-30-32>
- КИСИ (2025). Мониторинг общественного мнения по доверию населения государственным органам и институтам политической власти. КИСИ, URL: <https://kisi.kz/ru/ljudyam-o-ljudyah-kakim-politicheskim-institutam-bolshe-vsego-doveriyajut-kazahstanchy/>
- Куанышбаева, Ж.Ж., Карибаев, О.О. & Кантаева К.А. (2021). Политическая культура в казахстанском обществе: правовые аспекты. *Вестник КазНПУ имени Абая. Серия: Социологические и политические науки*. 73, 1, 154–161, <https://doi.org/10.51889/2021-1.1728-8940.19>.
- ҚР Президенті Қ.Тоқаевтың халыққа Жолдауы., (2022). «Жаңа Қазақстан: Жаңару мен жаңғыру жолы». URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K22002022_1
- Лузанов, В.А. (2023). Влияние политической культуры на формирование демократических ценностей в Казахстане, *АПНИ*, 48 (178), 52-61.
- Назарбаев, Н. (1996). *Ғасырлар тоғысында*. Өнер.
- Нысанбаев, Ә. & Сыроежкин, К. (2015). Қазақстанның саяси мәдениеті. *Ғылым ордасы*.
- Омирзакова, Д.Д., & Иманбекова, Г.М. (2024). Политическая культура молодежи Казахстана особенности формирования. *Этносоциум и межнациональная культура*, 1 (187), 92-97.
- Сатыбалды, Ә. (2020). Қоғамдық сана және саяси мәдениет, *Қоғам және дәуір*, 4, 112-121.
- Хантингтон, С. (2003). *Столкновение цивилизаций*. АСТ.
- Черняховский, С.Ф. (2019). *Политическая культура : государственная политика и философия будущего: монография*. Институт Наследия.
- Шайкемелев, М., Дунаев, В., & Курганская, В. (2022). Политическая культура казахстанцев: основные параметры, особенности, тренды трансформации (по результатам социологического исследования). *Аль-Фараби*, 77(1), <https://doi.org/10.48010/2022.1/1999-5911.10>

References

- Alisherova, A., & Tölen, J. (2024). The Concept of Political Culture and Its Theoretical and Conceptual Aspects. *Adam Alemi*, 101(3), 102–112. <https://doi.org/10.48010/aa.v101i3.624>
- Almond, G. & Verba, S. (2020). *Civic Culture. Political Attitudes and Democracy in Five Countries: Translated by E.G. Gendel. Society.*
- Belous, V. (2021). Political culture or the culture of politics?: Polemical notes on a textbook topic. *Political Expertise: POLITEX*, 17(2), 118–134. <https://doi.org/10.21638/spbu23.2021.201>
- Valieva, D. (2024). Political Culture: A Systematic Review of Types and Components. *World of Dede Korkud*, 6, 38–45. <https://doi.org/10.36719/2791-3732/8/38-45>.
- Zhupikova, O.S., & Troyanskaya, M.A. (2021). Political Culture: Concept, Characteristics, and Role in the Development of Society. *Economy and Society*, 4-1 (83), 892-894.
- Imanaliev, K.K. & Patiev, N.M. (2024). Theoretical Foundations of Political Culture. *International Journal of Humanities and Natural Sciences*, 9-3 (96), 30-32. <https://doi.org/10.24412/2500-1000-2024-9-3-30-32>.
- KISI (2025). Monitoring public opinion on public trust in government bodies and political institutions. KISI, URL: <https://kisi.kz/ru/ljudyam-o-ljudyah-kakim-politicheskim-institutam-bolshe-vsego-doveriyajut-kazahstanchy/>
- Kuanyshbaeva, Zh.Zh., Karibaev, O.O. & Kantaeva, K.A. (2021). Political Culture in Kazakhstani Society: Legal Aspects. *Bulletin of Abai KazNPU. Series: Sociological and Political Sciences*. 73, 1, 154–161, <https://doi.org/10.51889/2021-1.1728-8940.19>.
- President of Kazakhstan: *Legal Aspects of Kazakhstan*. Available at: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K22002022_1

- Luzanov, V.A. (2023). The Influence of Political Culture on the Formation of Democratic Values in Kazakhstan, APNI, 48 (178), 52–61.
- Nazarbayev, N. (1996). Gasyrlar togysynda. Oner.
- Nysanbaev, A. & Syroezhkin, K. (2015). Kazakhstan sayasi madenieti. Gylym hordes.
- Satybaldy, A. (2020). Kogamdyk sana zhane sayasi madeniet, kogam zhane dauir, 4, 112-121.
- Huntington, S. (2003). Clash of Civilizations. AST.
- Chernyakhovskiy, S. F. (2019). Political Culture: Public Policy and Philosophy of the Future: Monograph. Heritage Institute.
- Omirezakova, D. D., & Imanbekova, G. M. (2024). The political culture of Kazakhstan's youth: features of formation. Ethnosociety and Interethnic Culture, 1 (187), 92-97.
- Shaikemelev, M., Dunayev, V., & Kurganskaya, V. (2022). The political culture of Kazakhstan: main parameters, features, and transformation trends (based on the results of a sociological study). Al-Farabi, 77(1), <https://doi.org/10.48010/2022.1/1999-5911.10>

ЭВОЛЮЦИЯ ПОЛИТИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Зулфухар ГАИПОВ*, Доктор политических наук, директор Центра Государственной политики и общественных отношений, Академия государственного управления при Президенте Республики Казахстан, Астана, Казахстан, Z-lenger@mail.ru, ORCID ID: 0009-0001-8894-6719

Ергали ЕГЕМБЕРДЫ, кандидат политических наук, Академия государственного управления при Президенте Республики Казахстан, Астана, Казахстан, yergali1977@gmail.com, ORCID ID: 0009-0008-6431-5892

Меірамкул ИСАЕВА, Докторант кафедры Психологии, Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан, isaieva1976@list.ru, ORCID ID: 0000-0002-1358-810

Нұрлан КҮНТУОВ, Докторант в области государственного управления, Академия государственного управления при Президенте Республики Казахстан, Астана, Казахстан, nurlan.kuntuov@mail.ru, ORCID ID: 0009-0004-6980-2746

Александр МАРИНОВ, профессор государственного управления, PhD социологии, Софийский университет, София, Болгария, amarinov@phls.uni-sofia.bg, ORCID ID: 0009-0008-4317-3469

EVOLUTION OF POLITICAL CULTURE IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Zulfukhar GAIPOV*, Doctor of Political Science, Director of the Center for Public Policy and Public Relations, Academy of Public Administration under the President of the Republic of Kazakhstan, Astana, Kazakhstan, Z-lenger@mail.ru, ORCID ID: 0009-0001-8894-6719

Yergali YEGEMBERDY, Candidate of Political Sciences, Academy of Public Administration under the President of the Republic of Kazakhstan, Astana, Kazakhstan, yergali1977@gmail.com, ORCID ID: 0009-0008-6431-5892

Meiramkul ISAEVA, Doctoral Candidate, Department of Psychology, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan, isaieva1976@list.ru, ORCID ID: 0000-0002-1358-810

Nurlan KUNTUOV, PhD Candidate in Public Administration, Academy of Public Administration under the President of the Republic of Kazakhstan, Astana, Kazakhstan, nurlan.kuntuov@mail.ru, ORCID ID: 0009-0004-6980-2746

Alexandar MARINOV, Professor of Public Administration, PhD of Sociology, Sofia University, Sofia, Bulgaria, amarinov@phls.uni-sofia.bg, ORCID ID: 0009-0008-4317-3469